

núm. 23

DE CARLINADES PER LA SEGARRA HISTÒRICA

Descobrint els escenaris de mig segle de violència

Jaume Moya i Matas

f
FONOLL

Juneda, 2022

1a edició: abril de 2022

- © de les característiques d'aquesta edició: Editorial Fonoll
i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà
- © del text i fotografies: Jaume Moya i Matas
- © del pròleg: Albert Turull i Rubinat

Assessorament lingüístic: Maite Puig
Disseny de l'interior: joanteixido.net
Disseny de la coberta: Arnau Torrente Capdevila
Maquetació: Jordi Bibià
Impressió: Impremta Barnola

Editen:
Editorial Fonoll, SL
C/ Prat de la Riba, 128 - 25430 Juneda
www.editorialfonoll.cat

Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà
C/ Baix, 8 – 25750 Torà
www.apactora.org

ISBN: 978-84-125024-4-2
Dipòsit legal: L 127-2022

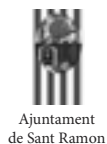
Advertiment legal:

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de:

Llobregós
informàtic

Índex

- 9 Pròleg, a cura d'Albert Turull i Rubinat
- 13 Introducció
- 17 Precarlisme. L'alçament reialista de 1822
- 39 Protocarlisme. La Revolta dels Malcontents (1827)
- 51 Primera Guerra Carlina. La Guerra dels Set Anys (1833-1840)
- 117 Segona Guerra Carlina. La Guerra dels Matiners (1846-1849)
- 185 La Guerra dels Tristany (1854-1856)
- 203 Tercera Guerra Carlina. La Guerra dels Quartos (1872-1876)
- 257 Epíleg. La Peregrinació Nacional
- 263 Agraïments
- 265 Bibliografia i fonts

*Guerra civil, o q'òrror,
carlistas y lliberals
matàvan y desonrràvan,
encara qe fossen germans.*

Carlos Maríné (1839)

Pròleg

Vaig definir una vegada Jaume Moya com un *neosegarreta*, i no s'ho va prendre malament. El mot era inventat, és clar, però comprensible: jugava amb el prefix *neo-*, que de fa temps ha fet fortuna per a designar, sobretot, els *neorurals*, i amb el gentilici més marcat dels que es refereixen a la nostra comarca —ser *segarreta* no és només ser *segarrenc*, igual que ser *urbanita* no és només ser *urbà*, és a dir, de ciutat, sinó identificar-s'hi fins al punt que afecta la percepció i el comportament de la persona en qüestió. No s'ho va prendre malament, d'entrada, perquè és una persona intel·ligent i amb sentit de l'humor (dos trets que acostumen a anar de bracet), però també perquè, en el fons, tots dos enteníem, amb una bona cullerada de complicitat, que amb aquell neologisme estava al·ludint, en efecte, a la seva posició vital, fruit d'un trànsit força abrupte entre un passat urbà (o urbanita i tot), que l'accent no deixa de traïr, i una nova realitat en un dels confins de la Plana de Guissona, a Florejacs, en un entorn rural de dalt a baix i, ben cert, *segarreta*: una nova identitat, una nova vida, ben bé, expressament adoptada, assumida amb ganes i fortuna. D'aquest *nou Jaume Moya*, a més, en naix un compromís profund amb els valors, el paisatge, la història, la cultura i les lluites de la nova terra, que és vella i sàvia, però que potser sí que necessitava, per això mateix, saba nova. El Jaume i la Núria i els seus dos fills, que han crescut a Florejacs i també en altres punts sensibles de la Segarra, van aportar molt, només d'arribar, al teixit cultural de la comarca (en l'impuls del Fòrum L'Espitllera, per exemple) i del poble mateix (durant uns anys, la Fira de Florejacs, amb l'escenificació de la Llegenda de la Dama i un meritori concurs literari, fou un focus de dinamització d'aquell sector, i un molt benvingut contrapunt a la macrocefàlia de Cervera i Guissona, en el marc d'una comarca tan dispersa, tan poc poblada, tan rural...). Tampoc no tardarien a fer el salt a la política, però de manera gairebé natural, com una extensió del compromís amb la terra, amb la gent i amb la cultura: si la Núria, a partir d'un cert moment sense el Jaume al costat (coses de la vida, també), seria una excel·lent alcaldessa de Torrefeta i Florejacs (la gestió de l'U d'Octubre en fou la cirereta), ell ens sorprendria a tots com un fermíssim representant per Lleida al Congrés dels Diputats. Un cop acabada (potser temporalment:

al capdavall, depèn dels partits... i dels votants) l'aventura madrilenya, el Jaume ha seguit essent el que era: una peça clau en la lluita per una terra més justa i més sostenible, més lliure i més conscient de la seva potència. Molts sabem que les lluites de fons contra el *fracking* o, ara, per frenar la concentració abusiva de parcs energètics tenen en la seva empenta un puntal insubstituïble, i que la seva capacitat per a crear xarxes i presentar mocions i documents és proverbial.

Al costat de tot això, però, al costat del Jaume Moya polític, diputat, activista, al costat del Jaume Moya secretari alhora del Fòrum L'Espitllera i de la Fundació Jordi Cases i Llebot, al costat del Jaume Moya organitzador i alhora actor de la Llegendenda de la Dama de Florejacs (o actor, també, en importants obres de teatre a Cervera, inclosa la imponent figura d'Adam en la magnífica versió de la Passió medieval que dirigí Pep Oriol), al costat del Jaume Moya jurista, hi ha també un Jaume Moya creador, escriptor, literat: el Giliet del blog sobre històries locals, el narrador que guanya premis amb relats de referons històric i truculències desmesurades, l'autor del manual bàsic sobre els castells de la Segarra i ara, darrerament, el tenaç desempolsador de les trifulgues, els renoms, els crims, les morts i les passions dels carlins i d'altres personatges *antisistema* de la Catalunya i en particular la Segarra (i el Solsonès, i comarques veïnes) del segle XIX... Fa temps que hi treballa, en aquest tema (i diríem que no pas per identificació ideològica, sembla evident), i n'ha anat donant bones mostres una mica arreu, però és ara, amb el llibre que teniu a les mans, que ha fet el salt definitiu, l'obra exacta que volia i que podia fer. Ens n'hem de felicitar, perquè en les seves pàgines Jaume Moya ha sabut exposar-hi amb ritme àgil i una prosa no gens grisa (no gens *jurídica*, si se'm permet la broma), i ni tan sols estrictament historiogràfica, sinó a cavall de la narració i el reportatge històric, uns fets que, vistos amb la distància del temps (un temps que ja es comença a comptar per segles, i en tot cas per un grapat de dècades), prenen una força corprenedora i insòlita: una barreja explosiva de fe i fanatisme, d'ideologia i instint sanguinari, de rebuig contrareformista i utopia impossible, de terra i nissaga, de bosc i camí, de creu i forca, que ens recorda sovint el pitjor de nosaltres mateixos (i dels nostres avis, besavis i rebesavis!), encara que l'afany de sang vingués embolcallat de proclames divines i crits d'honor, de preceptes constitucionals o resistències en nom d'una tradició gairebé tel·lúrica. Que això era (fou) el carlisme, si ho he entès bé, fins i tot abans del carlisme pròpiament dit (l'integrisme tradicionalista, doncs), i per això els qui, per aquestes terres de la

Gran Segarra (i comarques veïnes, tot s'ha de dir), es llançaren a una causa tan visceral trabuc en mà (o trabuc en una mà i crucifix en l'altra, en alguns casos), són vistos ara amb tanta sorpresa. Amb una ganyota i alhora un somriure, amb una barreja incòmoda de rebuig i atracció, havent-se fet patent la radical paradoxa de les seves vides i, molt sovint, de les seves morts tràgiques.

Que també venim d'això, en el fons ja ho sabíem, però probablement sense les pàgines il·luminadores de la vivíssima prosa de Jaume Moya no ens hauríem aturat a examinar-nos-en la mirada, i doncs no hauríem descobert que, naturalment, darrere de cada cop de sabre, de cada afusellament, de cada castell enderrocat, hi ha la sang dels nostres avantpassats, i no pas tan remots com algú es podria pensar, no pas... Convé relativitzar les certeses sobre el passat, doncs, i afinar el matís a la recerca de la complexitat real. Fins i tot pel que fa al paisatge: vet aquí que Jaume Moya ens recorda que, més ençà dels mites romàntics (les ruïnes medievals, els boscos primigenis, les pureses de llinatge), la nostra realitat, la dels segles XIX i XX (i doncs del XXI, és clar), és feta també d'aquells enderrocs, d'aquells camins assaltats, d'aquelles masies esborrades i esborronades, d'aquelles esglésies de parets repintades, d'aquells brutals homenots que visqueren al límit per una Fe, una Pàtria i un Rei que, encara que fossin de mentida (és ara que ho sabem, això), els van donar la mesura exacta del seu propi Jo, i és amb aquest Jo desmesurat que cavalcaren i cremaren en cavalls i en incendis dels quals sentim encara el ressò.

Potser aquest és, doncs, el mèrit principal d'aquest llibre de Jaume Moya: haver estat un finíssim captador de ressons.

Cervera, 14 de juny de 2021

Dr. Albert Turull i Rubinat
Filòleg i membre de l'IEC

Introducció

El segle XIX és un segle de grans transformacions socials, econòmiques i polítiques, arreu del món, d'Europa i, inevitablement, de Catalunya. La transició de l'absolutisme al parlamentarisme, la primera revolució industrial, el creixement de la influència de la burgesia en perjudici d'una aristocràcia en declivi, el naixement del proletariat i la progressiva consciència de classe, i l'entrada dels valors del laïcisme, el capitalisme i l'individualisme, amb les idees de la Il·lustració i les polítiques liberals, són alguns dels principals motors del canvi; però, com en tot moviment històric, aquest canvi s'enfronta a una resistència, la transformació provoca el trauma, la reforma encén la contrareforma, la modernitat xoca contra la tradició i del conflicte en neix una violència que marcarà l'esdevenir del país al llarg de més d'un segle (i que es projectarà també en els conflictes del segle XX).

A la Catalunya interior, un territori essencialment pairal, la ferida del trauma es fa especialment sagnant. Des del liberalisme burgès, aquest espai és vist com «la muntanya», territori sospitós i que exigeix conquesta o, com a mínim, domesticació, d'acord amb les exigències dels nous temps de modernitat i progrés. L'avenç de la primacia de la civilització urbana i dels seus valors és percebut com una agressió a uns sentiments tradicionals, a unes creences religioses i a unes estructures agràries que pretenen resistir immutables, en les quals convergeixen tant eclesiàstics com aristòcrates i pagesia, que s'hi arreceren com a elements de conservació i de resistència d'un món que s'esgota tal com l'havien concebut, i que tenia unes estructures definides «com Déu mana». Un ruralisme temorós al canvi, uns propietaris resistents en la pervivència dels seus privilegis i un clero retrògrad seran majoritaris i alimentaran les revoltes reaccionàries que incendiaran Catalunya, en general, i els territoris de la Segarra històrica, en particular, al llarg de tot el segle XIX.

Aquestes violències no només marcaran el caràcter de la gent, sinó que incidiran físicament en el paisatge i, especialment, en el que ara denominem patrimoni arquitectònic i monumental, però que fins aleshores tenia unes

funcions ben definides: fortaleses, esglésies, convents, muralles, així com habitatges de totes les classes, des d'humils masets i llogarrets fins a grans pairalies i cases fortes, passant per viles petites i mitjanes, que experimentaran (a voltes, patiran) una intensa transformació, l'empremta de la qual encara avui és perceptible per al visitant curiós.

Malgrat això, bona part de les obres i dels estudis publicats sobre aquest patrimoni finalitzen l'apartat històric en les desamortitzacions de la primera meitat del segle XIX, com si entre Mendizábal i els nostres dies no hagués succeït res digne de menció. Però, en realitat, en moltíssims casos són els successos i les bregues d'aquest segle el que definirà l'estat i la morfologia (sovint, la ruïna) del que ens ha arribat avui. A més, tampoc no és estrany que molts dels elements afegits o modificats al segle XIX —no només arquitectònics, sinó també escultòrics, gràfics o pictòrics— siguin menystinguts en processos d'interpretació de l'espai o de restauració del monument, que encara, tot i que cada cop menys, reproduïxen els ideals de Puig i Cadafalch i de Viollet-le-Duch, entestats a recrear la pretesa estètica medieval.

En conseqüència, conèixer aquests fets i poder-los situar en el temps i en l'espai ens ajudarà en gran manera a descobrir i entendre el paisatge (i el paisanatge) que hom troba quan decideix gaudir observant, escoltant, tocant i, fins i tot, flairant i assaborint la Segarra històrica.

Arribats a aquest punt, també cal aclarir, existint com existeix una entitat administrativa anomenada «comarca de la Segarra», pertanyent a les terres de Lleida, per què i a què ens referim quan inscrivim aquest (o qualsevol altre) treball dins la «Segarra històrica».

Més enllà de la realitat prosaica i oficial, la Segarra és una comarca natural, de límits imprecisos, però amb una identitat compartida, generada per un seguit de fets geogràfics i històrics. Terra eixuta i elevada, comprèn les capçaleres de diversos rius de l'altiplà central de Catalunya, a banda i banda de la costura que sargeix la Catalunya oriental (la conca de l'Anoia) amb l'occidental (conques del Llobregós, el Sió, el d'Ondara i el Corb, bàsicament), així com la meridional (conca del Gaià), a les quals històricament es cusen també zones en contacte amb les Garrigues (conca de la Femosa), que es difuminen al topall sud-occidental d'una terra extraordinàriament extensa. Dit això, la Segarra esdevé una gran àrea de contacte, de pas i d'intercanvi entre diferents

sectors de Catalunya, i es converteix en intersecció imprescindible d'uns territoris que, sense ella, se'ns presentarien molt allunyats entre si.

Tot aquest vast territori comparteix unes arrels històriques comunes, que s'enfonsen molt abans de la nostra era, anteriors al cristianisme i a la romanització, acreditades per la pervivència d'un dels topònims més antics de Catalunya (*Segarra*), registrat amb la grafia *Sikarra* en monedes encunyades fa vint-i-dos segles al castre preibèric sobre el qual s'assentà el Municipium Sigarrensium romà i els Prats de Rei actual —població, paradoxalment, pertanyent avui a la comarca de l'Anoia i a la província de Barcelona.

És aquesta, com diem, una identitat compartida, repartida, més enllà de la que es concep com a oficial, o central, identificada amb l'ens administratiu amb capital a Cervera. En forma part també l'Alta Segarra, o subcomarca de Calaf, que es projecta des de la serra de Pinós fins a la capçalera de l'Anoia. Alhora, la Baixa Segarra, o subcomarca de Santa Coloma de Queralt, que engloba els miradors de la serra del Tallat sobre la Conca de Barberà, la capçalera del Gaià i es perllonga al llarg de la vall del Corb. El curs del mateix Corb l'estén fins als territoris de les Garrigues segarrenques, on, al voltant de la vall de Vinaixa, talment la transició de parla oriental i occidental, dels camps de cereal als arbres fruiters i del romesco de bacallà a l'escudella de llegums, es van difuminant a mesura que la geografia s'aponeja i la Femosa avança vers el Segre.

Tot plegat, gravat en negre sobre blanc en l'enquesta que l'any 1931 va dirigir Pau Vila per encàrrec de la Generalitat republicana per superar el desori històric de la divisió territorial de Catalunya, especialment agreujada amb el Decret de Nova Planta, i que preguntava a tots els ajuntaments catalans sobre el sentiment de pertinença comarcal i els mercats de referència dels respectius pobles. D'aquí en va resultar un mapa comarcal de trenta-vuit comarques i nou regions, que, malgrat que va arribar a aprovar-se l'any 1936, la guerra i la posterior dictadura van impedir que s'apliqués. Aquest referent, recollit dins l'imprescindible *Els imprecisos límits de la Segarra* (1977), del verduní Guiu Sanfeliu, és l'eina més precisa per aproximar-se als difusos límits del país segarretà.

Aquesta identitat, cisellada al llarg dels segles, es reafirma encara avui (i potser amb més força, gràcies a l'ebullició d'entitats socials, culturals i esportives

que s'hi referencien), en la pervivència i en la projecció vers el futur, sense detriment de les divisions administratives, eclesiàstiques, judicials, provincials o sanitàries modernes. Per sobre d'aquestes, la tradició de pertinença fa sobreviure una identitat que és actiu de vincles, sinergies i projectes compartits, i que, més enllà dels fets del passat, esdevé una potencialitat de futur. I, fet i fet, aquest llibre va d'això: de les lluites en un tros de Catalunya per la supervivència i la tradició.

1. Precarlisme.

L'alçament reialista de 1822

Cervera

«Se aguarda a los estudiantes por las esquinas para apalearlos o asesinarlos, se habla de conspiración que debe estallar muy en breve y se circulan listas de los que deben ser víctimas del furor del populacho bárbaro y embrutecido en aquel día de sangre y horrores.» Així descriu el *Diario de Barcelona* de l'1 de febrer de 1822 la situació als carrers de Cervera.

Dos anys abans, el pronunciament del comandant Riego a Las Cabezas de San Juan havia donat inici al Trienni Liberal, sotmetent el rei Ferran VII de Borbó i les màximes institucions del Regne d'Espanya als principis liberals de la Constitució de Cadis.

La capital de la Segarra encara guardava en la memòria els vint-i-sis dies de saquejos que havia patit l'any 1810, durant l'ocupació de les tropes napoleòniques, i el clima contrari a tot el que sonés afrancesat —o «gavatxo»— s'havia mantingut roent al llarg de més d'una dècada. La Constitució liberal de 1812, aprovada paradoxalment en unes corts presidides en la sessió inaugural per un canceller de la Universitat de Cervera, Llàtzer Dou (que en mantindria la cancelleria entre 1805 i 1832), suposava una greu amenaça als fonaments de l'antic règim. Les resistències reaccionàries als nous principis eren notables en les terres de l'interior de Catalunya i, molt especialment, a Cervera.

L'inici de les desamortitzacions, la supressió de la Inquisició i dels convents monacals, les hostilitats de les milícies liberals contra les comunitats de regulars i la imposició als sacerdots d'explicar les bondats de la Constitució en les seves homilies havien enardit la majoria dels bisbats i indignat la totalitat dels capellans rurals, amb el consegüent efecte sobre tota la feligresia. Alhora, una nova fiscalitat que afavoria els burgesos rics en perjudici dels petits propietaris rurals, castigats per un cadastre abusiu, i les pretensions dels sectors constitucionalistes més jacobins de recentralitzar les institucions

—enèsim greuge a les institucions catalanes, ja prou damnificades amb la Nova Planta d'un segle enrere— engreixaven les files dels partidaris de l'absolutisme.

A tot aquest descontentament, s'hi afegien qüestions molt més domèstiques, però que incidien directament sobre les classes populars, com els efectes de la pesta, la sequera i les males collites de 1821 i 1822, amb les corresponents ordres de requisar el gra, i escenificacions com la imposició de plaques en lloança de la Constitució presidint carrers i places, sufragades pels mateixos habitants del lloc.

Enmig d'aquest clima subversiu, la Paeria decideix crear una companyia de milicians voluntaris armats, destinats a vetllar per la preservació de la pau pública i aïllar la ciutat del contagi de certs episodis propers, en llocs com Montblanc o Tàrraga, protagonitzats per grupuscles titllats de «facciosos». Alhora, es dicta un ban amb un seguit d'ordres que prohibeixen les reunions en espais públics, l'allotjament de forasters sospitosos i, fins i tot, abillaments que dificultin la identificació de les persones.

Paeria de Cervera

La casa consistorial de Cervera té el privilegi, només compartit amb la de Lleida i, recentment restaurat, amb la de Balaguer, de denominar-se també «Paeria», així com «paers» i «paeres» («homes i dones de pau») es diuen les persones que ocupen les regidories.

L'edifici de la Paeria presideix la plaça Major de Cervera, a l'extrem del carrer Major, i és, des de temps medievals, seu de les autoritats municipals. Les estructures actuals són la suma de dos edificis anteriors: la Sala de la Paeria, construïda al segle XIV a l'espai existent entre la plaça del Mercadal i l'església de Santa Maria, i la Casa de la Paeria, construïda un segle més tard, sota la direcció de Joan Barrufet, mestre d'obres.

Als segles XVII i XVIII, les construccions són ampliades, amb afegits escultòrics i homogeneïtzació seguint els paràmetres del barroc propi de l'època. S'hi integra part de les porxades del Mercadal i s'hi afegeix la taula de canvi, espai públic per als canvistes (precedents dels banquers), així com l'espai de les presons i un pou de gel, avui encara existents i accessibles. El resultat és un imponent edifici de planta rectangular, amb soterrani, planta baixa, pis i golfes.

L'accés es troba a la façana principal, tant el que condueix a les dependències municipals com el que du a les presons, ambdós en portalades solemnes amb carreus encoixinats sota dovelles centrals decorades amb el símbol heràldic de Cervera. Al

nivell de la planta primera, hi destaquen les tres balconades, suportada cadascuna per cinc mènsules esculpides de figures humanes (les del costat esquerre, sobre l'accés a la presó, mostren expressions al·lusives al presidi; les centrals, als sentits humans, i les de la dreta, a personatges del mercat); totes tenen baranes de ferro forjat. La planta segona, corresponent a la golfa, té una galeria de finestretes rectangulars, sota una cornisa contínua.

Les façanes laterals de la Paeria donen, respectivament, al carrer Seboteria (en

record de l'antic fossar de la parròquia) i al carrer de Santa Maria. La posterior dona a l'església de Santa Maria i al seu campanar octogonal, que s'alça per damunt de l'edifici.

Les antigues arcades del Mercadal i l'escala de pedra que condueix a la planta noble donen la benvinguda al visitant. A la planta primera hi trobem la Sala Gran, amb una galeria de retrats dels reis i reines espanyols des de Ferran el Catòlic fins a Carles III, adquirits l'any 1678, i la Sala dels Consells.

Debades foren les mesures preses per les autoritats cerverines: el 9 de maig de 1822 esclata l'anunciada revolta. A Cervera es crea la Junta Reialista, primera junta corregimental de Catalunya, formada per dotze homes, tres dels quals preveres, i encapçalada per l'hisendat Pau Miralles, guerriller veterà de la Guerra del Francès i personatge destacat de la vila. D'un reconegut

fervor religiós, Miralles comptava amb la confiança del consistori cerverí, havent ocupat el càrrec de dipositari del Pòsit (entitat que gestionava els excedents de gra per a beneficència i per a ajudes mútues entre llauradors) i essent portador, a les recents processons d'abril de 1822, del sant Crist de l'església de Sant Antoni Abat, imatge molt venerada a la ciutat, el privilegi del qual havia despertat algunes enveges entre sectors de la població vinculats a les confraries. Malgrat tot, el tret de sortida de l'alçament el donarà la destrucció per part de Miralles de la placa dedicada a la Constitució, seguida de l'atac llampec —assistit d'un contingent de seixanta homes— del convent de Sant Francesc de Paula, contigu a l'edifici de la Universitat (i avui desaparegut), fent la funció de campament base dels milicians que cauen derrotats.

Dins la població, la revolta gaudia del suport de bona part del claustre de la Universitat, especialment els clergues, encapçalats per Bartomeu Torrebadella, catedràtic de dret canònic, que protagonitzarà bona part de les intrigues de la propera dècada. Davant d'ells, però, no eren pocs els estudiants que lluien amb orgull una cinta verda amb el lema «Constitución ó Muerte».

Més enllà de les muralles cerverines, al llarg de les terres segarrenques i en dominis del bisbat de Solsona, s'alcen en armes el traginer Francesc Badals, àlies *Ramonillo*, de Castellfollit de Riubregós; Josep Bossoms, àlies *Jep dels Estanys*, de Vallcebre, i Josep Montaner, de Berga. Menció a banda mereix un personatge que serà protagonista, quasi llegendari, del següent quart de segle, Benet Ramon Julià Tristany i Feixas, d'Ardèvol. El cèlebre mossèn Benet, dit *Cap de Bou* pels seus enemics, amb vint-i-vuit anys apareix per primer cop en escena al capdavant d'un grup de religiosos, entre els quals hi ha Cristòfol Vila i Ramon Soler, de Cervera; Pere Bonet, de Montclar; Domingo Pensí, de Navès; Lluís Ballarà, de Lladurs; Antoni Santmiquel, d'Olius, i fins a divuit capellans que, sense deixar la sotana, prenen les armes. El temible mossèn Benet, després d'entrar a Solsona aclamant el rei Ferran VII, s'havia instal·lat a Calaf, durant quinze dies del mes de juny de 1822, assistit dels seus germans Miquel i Ramon, per convertir-lo en centre de reclutament reialista.

Tots plegats se sumen a la revolta del Principat, encapçalada pel penedesenc general Joan Romagosa, en què també guerregen el cabdill gironí Tomàs Costa, conegut com *el Misses*; el frare Antonio Marañón, dit *el Trapense*, i

el guerriller Agustí Saperes, *el Caragol*. A l'estiu, dominen completament el Segrià, l'Urgell i la Segarra, i instal·len la seva capital a Balaguer.

Al juny de 1822, el control de Cervera és pres per la força per Pau Miralles, que, amb un contingent d'uns tres-cents homes —entre els quals, el seu fill Josep—, ataca i foragita les forces del Govern liberal. Malgrat que seria ben fugaç, a l'alçament s'hi sumarien grups d'insurrectes d'altres nuclis de la Segarra i l'Urgell, especialment de Guissona i Tàrrrega, entre els quals la facció d'en Ramonillo (conegut als mitjans de l'època com «Romanillo, el Traginer»), que amb l'ajut d'artilleria arriba a planejar les ocupacions de Santa Coloma de Queralt, Capellades i Igualada.

Però tot just sis dies va durar el domini dels reialistes a la ciutat de Cervera: les tropes enviades pel Govern constitucionalista, comandades pel general José M. de Torrijos, s'enfronten, al poble de la Curullada, a uns 2.800 «faciosos» i els foragiten fins més enllà de les Oluges. L'acció permet rescatar els milicians que s'havien refugiat a l'edifici de la Universitat de Cervera, construït previsorament segons esquemes de fortalesa militar. La resistència d'aquests fou mantinguda no sense molts patiments («faltos de agua, víveres y minado el edificio», diu la crònica d'*El Universal*) i havent patit dos cops l'incendi de l'annexa «Casa de l'Estampa», que allotjava la impremta acadèmica.

La fugida de Cervera de Miralles i els seus, lluny de sufocar la revolta, va suposar l'extensió cap al nord de les partides i la formació de quadrilles guerrilleres que s'estengueren especialment entre la vall del Llobregós i la comarca veïna del Solsonès.

Al llarg de tot un any, Pau Miralles va continuar al capdavant de l'escamot reialista, participant en el setge del monestir de Sant Ramon, en la batalla de Castellfollit de Riubregós, en l'incendi de Tuixén i en la presa de la Seu d'Urgell, al costat dels anomenats «Banderes de la Fe», que establirien allí la Regència d'Urgell. Això el feu mereixedor del grau de general de la tercera divisió reialista. Joan Requesens, veí de Montmaneu, que va ser segrestat per Miralles a canvi d'un rescat, el retrata com un veritable fanàtic, una «especie de máquina que no pensaba ni obraba más que à impulsos del clero».

També va tornar a entrar a Cervera en diversos episodis, durant els quals, mentre els reialistes saquejaven i incendiaven la ciutat, els milicians cons-

titucionals es refugiaven a l'edifici de la Universitat, que havia augmentat les seves defenses militars per esdevenir inexpugnable als intents. Fou en aquests episodis, a l'agost de 1822, que trobem en acció un altre personatge que serà clau en els propers successos: el ja citat Ramonillo (diminutiu provinent del nom del seu pare i de la seva petita talla corporal), que de seguida va prendre protagonisme com un dels més exaltats. Des del seu centre d'operacions, a Balaguer, va desplaçar-se per unir-se amb Miralles en les escameses contra Cervera, on va haver de ser frenat fins a tres cops en la intenció de fer volar l'edifici de la Universitat, amb les famílies refugiades l'interior, per anorrear la resistència dels soldats milicians.

Finalment, la primavera de 1823, després d'intervenir en un cruel assassinat de dones d'oficials de l'exèrcit constitucionalista a Oliana i, al capdavant d'uns vuit-cents homes, havent entrat a sang i foc a Agramunt, Verdú i Balaguer, entre altres poblacions, Miralles va tornar un cop més a la capital de la Segarra. Aquest cop, però, hi va trobar el seu tràgic final.

L'exèrcit del duc d'Angulema, conegut com el «dels Cent Mil Fills de Sant Lluís», havia arribat a Catalunya a l'abril, amb la pretensió de voler rescatar de les urpes liberals el monarca Ferran VII i restaurar-lo com a monarca absolut (com així va ser, la qual cosa posà fi al Trienni Liberal). Embravit, Miralles enrondeva Cervera amb voluntat d'ocupar-la militarment, però el 15 de maig de 1823 fou detingut per una columna constitucionalista que, des de Tàrrrega, avançava per atacar la ciutat. Lligat de mans i peus el conduïren al paratge de l'ermita de Sant Ermengol, on fou decapitat pel sabre d'Antonio Porta, fill de Sanauja i antic company d'armes que s'havia passat al bàndol liberal. «Se desplomó sobre su cabeza el rayo de la venganza», es llegeix en una narració coetània dels fets.

L'endemà el coronel Rafael de Seballos anunciava que tenia «la cabeza del traidor Miralles» i s'encarregava que fos passejada a l'extrem d'un pal com a trofeu de guerra pels carrers de Cervera, en demostració que els seus soldats «superan todos los obstáculos, y al mismo tiempo que tratan con dulzura a los pacíficos habitantes, están resueltos a esterminar a los enemigos de la patria». Durant la macabra exhibició, diuen les cròniques que el capità Matías Blasco, liberal exaltat, va estar a punt de donar una estocada a un dels seus sergents en veure'l empal·lidir i flaquejar en la contemplació del rostre de l'escapçat. El crani fou dipositat dins d'una gàbia penjada en la cruïlla de

camins de Cappont, a l'extrem del Pont Vell sobre el Segre, a la ciutat de Lleida, on es va anar marcint durant una llarga temporada, «a la vista de los transeúntes» i a tall d'advertència pública.

Els fets van inspirar una obra burlesca del dramaturg més popular de l'època, en Josep Robrenyo, activista de la causa liberal, i escrita combinant el català i castellà. Amb el títol *El poder de la superstición o muerte del faccioso Miralles*, fou estrenada a Barcelona el 9 de juny de 1823.

Amb la restauració de l'absolutisme, la figura de Miralles i la seva lluita «en favor de la justa causa» també foren restaurades. La seva vídua, Anna Maria, rebé l'atribució d'una pensió de cinc mil rals anuals, mentre que, al juny de 1827, en plena Revolta dels Malcontents, Cervera li dedicà un solemne funeral a l'església de Sant Antoni. Alhora, Ferran VII concedí el grau de tinent coronel de l'exèrcit al seu fill Josep (que no correria més bona sort durant l'alçament carlista de la Guerra dels Set Anys).

Les xifres compten entre setanta i vuitanta partidaris dels reialistes morts a Cervera entre 1822 i 1823, i entre quaranta i cinquanta les dones vídues.

Ermita de Sant Ermengol

Al capdamunt d'un tossal isolat al migdia del nucli de Cervera, trobem aquesta petita capella d'una sola nau, de poc més de quinze metres quadrats de planta.

Els possibles orígens es remunten al pelegrinatge que al segle XV van fer a la Seu d'Urgell alguns veïns il·lustres de Cervera per venerar la tomba de sant Ermengol i demanar-li el benefici de la pluja. Despertada la devoció popular, a principis del segle XVI es va traduir en l'erecció d'aquesta capella. L'aparell constructiu és a base de murs fets amb carreus de pedra sorrenca, coberts de volta semicircular. Conserva un retaule de fusta policromada del segle XIX. A la llinda plana de la porta, força erosionada, hi consta el nom de Joan Bargués i la data 1660.

Al costat de ponent hi trobem les restes d'un edifici i d'un recinte clos, construïts en pedra calcària, provinent del mateix terme de Cervera; possiblement es tracta de les ruïnes de la casa de l'eremita. An-

nexa al mur de llevant, hi ha una cisterna per a l'aigua de pluja.

A principis del segle XVI el mossèn Jaume Albesa hi visqué una llarga temporada, «allunyat de la Babel, del món i la vanitat» (com canten els goigs de sant Ermengol), custodiant un fragment de *lignum crucis*, la veracreu de Jesucrist, que havia rebut a Martorell de mans d'un soldat combatent amb les tropes de Carles V a Itàlia, a qui havia assistit al llit de mort. Poc després, atenent els perills de l'isolament del lloc, el mossèn va decidir traslladar la relíquia a la capella de Sant Nicolau, de l'església de Santa Maria, on anys més tard donaria lloc al miracle del Santíssim Misteri.

L'any 1940, en commemoració del quatre-cents aniversari dels fets del Santíssim Misteri, el lloc fou parcialment re- taurat i s'hi van plantar pins i xiprers, que encara permeten identificar-lo des de les muralles de Cervera, malgrat la ruïna avançada del conjunt.

Sant Ramon

Les forces reialistes es movien per les terres del bisbat de Solsona amb total impunitat, emparades pels sometents dels pobles i per la majoria del clero. Fou en aquest context que en Ramonillo va donar les ordres per fortificar el convent de Sant Ramon, situat a dues hores de Cervera, i reforçar-lo amb dues peces d'artilleria portades des de Mequinensa.

A mitjans d'agost de 1822, les tropes constitucionalistes del general Torrijos, després de vèncer les resistències reialistes de la Curullada, van entrar a Cervera, i aconseguiren alçar el setge a la Universitat. Els reialistes marxaren de la capital segarrenca, i es repartiren per les poblacions del voltant: la divisió de Miralles va ocupar Ivorra i les Oluges, i la d'en Ramonillo, Sanaüja, mentre

que el convent de Sant Ramon era defensat pel capità Josep Auguet, fill de Torà, lloctinent d'en Ramonillo.

L'atac de les forces constitucionalistes de Torrijos al convent de Sant Ramon els va costar prop de cent baixes, sotmeses al foc encreuat des de l'interior del convent i des de les divisions exteriors de suport; derrotats, el 28 d'agost, les tropes de Torrijos van haver de retirar-se, unes de retorn a Lleida i altres a Igualada. En l'episodi, al costat d'Auguet, va destacar la figura del jove Josep Pons Viladas, dit *el Bep de l'Oli*, fill d'Agramunt, el qual, amb els anys, tindria un gran protagonisme en les guerres carlines, des del bàndol carlí a la primera i des de l'isabelí a la segona, i que va acabar essent governador militar de Madrid.

Tot i la victòria, les baixes reialistes en la carnisseria de Sant Ramon foren encara més rellevants que les dels seus enemics: fins a cent cinquanta, segons les cròniques.

Convent de Sant Ramon de Portell

El convent mercedari s'alça allí on la tradició situa el final de trajecte de l'ase que transportava el cos de sant Ramon Nonat. Segons la llegenda, la bèstia amb el seu preciós carregament hauria sortit del castell de Cardona, lloc de la defunció del sant, per avançar fins a aquestes terres a mig camí entre els nuclis de Portell i la Manresana, on caigué morta després de donar tres tombs a l'antiga capella de Sant Nicolau.

Això hauria succeït al segle XII, tot i que el monestir actual es va alçar a cavall dels segles XVI i XVII, per ser engrandit fins a l'aspecte actual entre 1675 i 1722.

L'imponent edifici està presidit per una façana de portada barroca, amb dues columnes salomòniques a cadascun dels laterals i uns nínxols, avui buits, que antigament contenien les imatges de sant Pere Nolasc i de Nostra Senyora dels Socors; al capdamunt, es conserva la imatge de sant Ramon, sobre l'escut de l'orde de la Mare de Déu de la Mercè. Les façanes, espitlleres i troneres, algunes de cegades, i restes d'impactes de projectils testimonien els episodis bèl·lics que s'hi han viscut.

L'església és de grans dimensions, d'una única nau coberta amb volta de llunetes, falsa cúpula sobre el creuer i quatre capelles laterals a cada costat. Està presi-

da en la capçalera pel retaule major, reproducció de l'antic de Pere Costa, exemplar barroc destruït durant la Guerra Civil. L'antic cambril es troba darrere del presbiteri; les relíquies del sant en foren espoliades el 1936 i avui es veneren al nou cambril, emplaçat al creuer dret, en un conjunt escultòric contemporani, obra de Jaume Perelló.

El claustre neoclàssic, al costat esquerre del temple, és molt auster, però també de grans dimensions. Està format per columnes jòniques, amb capitell, i per un primer pis amb vuit balcons uniformes amb voltes d'arc de mig punt. Al centre hi ha la cisterna, coberta per un temple equilibrat i simètric, a partir de quatre columnes amb els fusts monolítics. El conjunt està datat al primer terç del segle XIX.

El convent conserva totes les estances pròpies d'aquests edificis monacals. De l'antiga biblioteca gairebé se n'han perdut tots els volums, però sí que s'hi aplega una de les millors col·leccions d'exvots de Catalunya, datats des del segle XVII fins a l'època més recent, i vuit cantoral. La comunitat, de l'orde dels mercedaris, hi resideix des de 1245 fins als nostres dies, amb el parèntesi de l'exclaustració entre la desamortització de 1835 i el retorn el 1895. La seva imatge robusta i les seves grans dimensions li han valgut el sobrenom de «l'Escorial de la Segarra».

Castellfollit de Riubregós

Alçat el setge al convent, en Ramonillo va desplaçar les seves tropes cap a Castellfollit de Riubregós, població on hi havia la seva casa natal (Cal Badals, avui Cal Morros) i on diu la memòria oral que havia exercit de traginer i, fins i tot, de contrabandista i falsificador de moneda, abans de sumar-se a la revolta absolutista.

Un castell d'origen medieval corona encara avui la vila, situat al capdamunt d'un turó i protegit per tres torres albarranes situades en triangle equilàter: la del Raval, la del Ballester (o d'en Balet o d'en Just) i la del Cap Xic; en protegeixen els flancs sobre els camins d'accés de Cervera, de Torà i de Calaf, respectivament. Fou armat amb cinc peces d'artilleria, provinents de Sant Ramon i de Busa, per convertir-lo en el principal bastió en defensa de la ruta que conduïa a la Seu d'Urgell, capital de la Regència, en domini del territori fronterer entre el Solsonès i la Segarra; cobrava les contribucions de guerra en espècies i en metàl·lic, i mantenia opcions d'un atac sobre Igualada i Manresa.

Al setembre de 1822, el general Espoz y Mina, enviat pel Govern constitucionalista a Catalunya per derrocar la Regència d'Urgell i netejar de rebels reialistes el Principat, va convocar les seves columnes per prendre Castellfollit.

La primera, comandada per Torrijos, va sortir de la Manresana pel camí de Torà, on el 4 d'octubre va trobar fortes resistències al congost d'Ivorra, al capdamunt del qual hi havia el Casalot de la Morera, fortí defensat pels reialistes, que oferí forta lluita. Després va haver de vèncer la resistència d'un segon fortí, situat en aquest cas a la penya del Guixà, sobre un congost del Llobregós. Finalment, el contingent aconseguí plantar-se davant les muralles de Castellfollit.

Casalot de la Morera

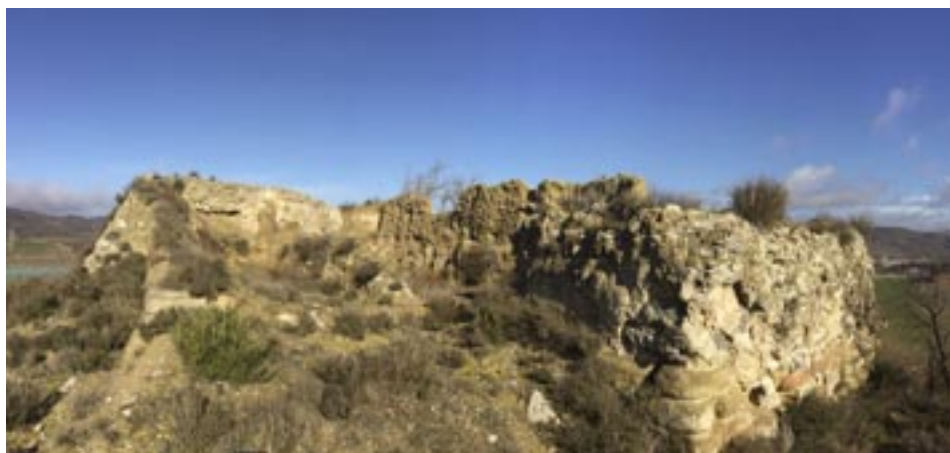
A 469 metres d'altitud, al cim del Cabalot, tossal proper al nucli de Torà i sobre la carretera que du a Cervera, ja dins el terme d'Ivorra, s'alça aquest fortí, conegut també com el «Casalot de Tir», perquè és contigu al modern camp de tir esportiu.

Fou construït al segle XIX, aprofitant algunes estructures medievals d'una antiga torre de guaita i una capella dedicada a santa Àgueda, avui només insinuades per una part de la carreuada d'una de les cantonades de la muralla, de pedres grans i regulars.

De carlinades per la Segarra històrica

L'edifici és de planta rectangular, de parets gruixudes construïdes amb un basament de carreus afilerats, relligats amb argamassa de calç, sobre el qual creixen els murs d'aparell encofrat amb guix i calç. Presenta nombroses espitlleres, ordenades en dues filades, i restes de la gran rasa que faria de trinxera al costat del pla.

Fou escenari de destruccions i setges diversos en l'alçament dels reialistes i en la primera i segona («dels Matiners») guerres carlines, fins que va caure definitivament en desús l'any 1848. Avui es troba en un estat d'avançada ruïna i abandonament, malgrat la declaració de Bé Cultural d'Interès Local.

Allí s'hi reuniren la segona columna, al capdavant de la qual hi havia el brigadier Rotten, que arribà pel camí de Cardona, travessant els turons de l'Hostal del Vent, proper a Torà; la tercera, comandada pel mateix Mina, que arribà des de Calaf i Conill, i la quarta, amb el cap de l'estat major, Mariano Zorraquín, que transportà des del port de Tarragona l'artilleria, carregant un obús que havia de ser cabdal en la batalla.

Convençut que la fortalesa era inexpugnable, el 14 d'octubre en Ramonillo va deixar Castellfollit i, juntament amb el Nen del Cendrós, va marxar a defensar Balaguer. Hi deixà una guarnició d'entre tres-cents i quatre-cents homes, comandats pel capità Auguet. Per certificar públicament la voluntat del retorn (que mai es donaria) també hi deixà l'esposa, fills i, fins i tot, segons Mina, una «amistançada».

El 17 va començar el setge, que es va perllongar fins al 24 d'octubre, durant el qual les forces dels reialistes resistiren com van poder les investides dels vint mil homes que formaven les tropes de Mina. Entre els sapadors cons-

titucionalistes va patir el seu «bateig de foc» (la primera ferida en acte de combat) un jove Ramón M. Narváez, cèlebre militar que presidiria a la dècada dels quaranta diversos governs liberals moderats, sota el regnat d'Isabel II. Aquest cos, després de diversos intents fallits, va aconseguir fer volar la torre del flanc sud del castell, la del Cap Xic («la explosión de la mina fue horrorosa y cuantos defendían aquél se despeñaron, excepto dos que fueron hechos pedazos por nuestras tropas en el asalto», escriu el cronista), i deixar malmeses les altres dues. Les diverses accions exteriors de suport, intentades des de Sanaüja per en Ramonillo, Romagosa i Miralles (el dit «cuño Urgelino» per part de les forces governamentals), i celebrades amb repic de campanes des de l'interior del castell, no van poder evitar la derrota reialista. Finalment, enderrocada bona part de la fortalesa, Auguet, acompanyat del Bep de l'Oli i cent noranta homes, va abandonar el lloc, silenciosament i emparats per la nit, demolint els sentinelles de Mina. Trencada la línia del setge, varen retirar-se fins a Sanaüja, on es van reincorporar en les tropes del baró d'Eroles.

Rendida la resistència, les forces constitucionalistes travessaren les muralles i van arrasar castell i vila. Diuen unes cròniques que van afusellar alguns clergues que, provinents de la comunitat de Sant Ramon, s'havien sumat al contingent facciós; segons d'altres, van passar per les armes tothom que van trobar, inclosos ancians i infants, que s'havien refugiat dins l'església del poble.

«Bien sabréis la triste suerte del inespugnable Castellfullit y de los incautos cuanto desventurados que quisieron encerrarse en él. Larga, tenaz y porfiada ha sido su defensa: prodigios de valor ha ofrecido al mundo; yo mismo he presenciado hechos acaso tan relevantes como los mayores que nos transmiten las historias; pero todo cedió al entusiasmo, a la constancia, a la heroicidad, en fin, del ejército español. (...) Desengañaos a su vista, ilusos y seducidos catalanes», va deixar escrit Espoz y Mina en l'encapçalament del ban adreçat als habitants del lloc, amenaçant amb les represàlies més contundents ciutats, viles i pobles, així com els seus ciutadans que gosessin alçar-se en contra del règim constitucional.

Mesos més tard, el 17 de febrer de 1823, el general Mina es va assabentar que sobre les ruïnes de Castellfollit s'havia començat a aixecar algun edifici. Ferit en l'orgull, va manar als militars de Calaf que en vint-i-quatre hores

enderroquessin totes les obres fetes. Així ho van fer i, al mur més visible —dels pocs que van quedar dempeus del poble de Castellfollit—, van escriure-hi una inscripció en què es llegia: «AQUÍ EXISTIÓ CASTELLFOLLIT. PUEBLOS, TOMAD EJEMPLO: NO ABRIGUÉIS A LOS ENEMIGOS DE LA PATRIA».

Castell de Sant Esteve de Castellfollit de Riubregós

La fortificació, encimbellada sobre el poble de Castellfollit, domina des de l'altura el punt on es troba el camí reial, que segueix la vall del riu Llobregós, amb el camí de la Sal, que baixa de Cardona vers Cervera en direcció a Poblet.

De possibles arrels califals, el castell està documentat des del segle X dins les possessions del comtat de Cerdanya, en els territoris de la Marca. Al segle XII passa al comtat de Barcelona i, a finals del XIII, i enfeudat per la casa reial, el trobem en mans dels Cardona.

La seva turbulenta història militar acaba l'any 1822, en el marc de l'alçament reialista, quan és dinamitat per les forces

constitucionalistes d'Espoz y Mina i queda definitivament abandonat. A cavall dels segles XX i XXI, un seguit de treballs arqueològics i arquitectònics l'han anat rescatant de l'oblit i la ruïna.

La seva estructura, centrada dins d'un recinte emmurallat central, permet identificar els fonaments de la torre d'homenatge i del campanar romànic, amb les restes de l'església i de les dependències senyorials i castrenses. En un nivell inferior es conserva una de les estances interiors del castell, possiblement la presó, amb uns grafitis gravats als murs laterals, sobre l'arrebossat de calç i arena: s'hi representa un gran conjunt fortificat, potser el mateix Castellfollit o el

castell Formós de Balaguer, i, al mur oposat, una escena bèl·lica protagonitzada per dos cavallers, un amb l'escut dels Cardona, protegint un castell, i l'altre, que podria ser Pere el Gran, assetjant el lloc amb l'auxili de màquines de guerra. A l'extrem superior del recinte murallat, al cantó oposat de l'antic pati

d'armes, una torre de guaita tanca els murs a l'extrem sud.

El castell estava inscrit dins un triangle de torres albarranes, de les quals es conserven dretes la del nord, o del Raval, i la del sud, o del Ballester, mentre que la de l'est va desaparèixer, dinamitada, el 1822.

Torà

A l'inici de la revolta, Torà és una de les places fortes dels reialistes. Al juny de 1822 s'hi reuneixen «las facciones de Romagosa, Ramonillo y varios curas y cabecillas», segons les cròniques del general Torrijos, i són batudes no sense esforços per les tropes del regiment d'infanteria de Ferran VII, que hi perden dos militars, entre els quals el capità d'infanteria Ramon Velado («uno de los jóvenes de esperanzas más alhagüeñas»), mort en l'acció, a banda de deu ferits.

Durant el setge de Castellfollit, Joaquim d'Ibáñez-Cuevas, baró d'Eroles, fill de Talarn i veterà de les guerres del Francès, defensor de l'antic règim i responsable militar de la Junta de la Regència d'Urgell, s'instal·là a la serra entre el nucli de l'Aguda, sobre la vila de Torà, i Biosca, per observar els moviments de la contesa. A la mateixa vila hi coincideixen pacíficament lluitadors d'un bàndol i de l'altre, i els governamentals recullen testimonis «de su aburrimiento y manifestándoles la desesperación de sus generales» per part de soldats reialistes.

Després de la caiguda de Castellfollit, les tropes del general Mina varen centrar-se a presentar batalla a les forces del baró d'Eroles, amb l'objectiu de dispersar-los. Durant aquestes accions, el general s'hostatjà amb tots els honors a la Casa Xerpell, de Torà, vila que sempre s'havia mostrat fidel al Govern constitucionalista i que l'havia sortit a rebre a peu de muralles, amb la incorporació municipal en ple, assistida dels principals prohoms toranesos.

Pocs dies van tardar a acabar de foragitar els reialistes. El 25 d'octubre, les tropes constitucionalistes expulsaven els facciosos instal·lats al castell i a la població de Biosca, fet que, sumat a altres petits xocs, més que derrotar-los i causar-los gaires baixes, va fer-los fugir cap a les obagues del Solsonès. Allí,

a poc a poc, al llarg dels anys següents, s'anirien reagrupant per tornar-se a alçar una dècada després, a les ordres del pretendent al tron Carles Maria Isidre de Borbó.

Des d'allí, Mina va desplaçar els seus contingents a Guissona i a Cervera, per emprendre el camí cap a Balaguer, que va caure rendit el 31 d'octubre. Després de Balaguer, seguint la conca de Tremp, vencia a Tremp i a la Pobla de Segur, i, el 3 de febrer de 1823, després de posar-hi setge durant dos mesos, entrava a la Seu d'Urgell, i posava fi a la Regència d'Urgell i a l'alçament reialista.

Acabada la guerra, el Corregiment de Cervera dictarà ordres de captura de bona part dels cabdills i guerrillers reialistes, però amb poca efectivitat. A més, aviat les acusacions són apreciades en molts casos com a mèrits de guerra, fins i tot en el cas de mossèn Benet Tristany, que, lluny de ser capturat i castigat per «las atrocidades y vejaciones cometidas» (com diu l'ofici del capità general de Catalunya, de 23 de juliol de 1823), és promogut a una canongia a Guissona i, posteriorment, a la catedral de Girona.

Casa Xerpell

La plaça del Vall de Torà ocupa l'espai de l'antic fossat que protegia les muralles medievals de la vila closa, pel costat del barranc de la Coromina, terraplenat en

època moderna per guanyar una plaça i ampliar la vila cap al nord. Al costat lateral septentrional s'hi afileren un seguit de cases, la majoria dels segles XVI i XVII,

entre les quals es troba la Casa Xerpell (propietat de Cristòfol Xerpell, batlle de Torà durant la revolta reialista), actualment coneguda com a «Casa Maluquer». Sobre les voltes dels estables, encarats a l'Aguda, els defensors de Torà hi tingueren al segle XIX un canó per protegir la part més vulnerable de les muralles.

En aquella casa hi pernoctà el general Espoz y Mina, després de la batalla de Castellfollit i de bufetejar sonorament a l'alcalde de Torà. Mig segle més tard, durant la tercera carlinada, s'hi allotjaria el

general Rafael Tristany. Diuen que la vila liberal permetia breus estades del general carlí en virtut d'un acord de treva recíproca que era efectiu si no hi havia allotjades tropes constitucionals a Torà.

Avui la Casa Maluquer, o Casa Xerpell, contigua a la rectoria, s'alça dos pisos sobre la plaça i, malgrat que les plantes d'habitatge estan abandonades i en avançat deteriorament, a les antigues corts, situades a la planta baixa, hi ha un dels millors restaurants de tota la Segarra, *el Gòtic* de Torà.

Calaf

La població de Calaf, en la seva majoria, era partidària de la causa liberal, en bona part pel fet que la dominació sobre la terra s'havia donat des dels masos dels encontorns, no pas dins de la vila, que havia crescut al llarg del segle XVIII a partir d'activitats protoindustrials i de comerç, properes més a la transformació capitalista que al conservadorisme dels pobles sotmesos a les pairalies benestants. Tot i això, també una part rellevant de la població defensava la causa ultraconservadora, per la qual cosa les tibantors es manifestarien al llarg dels anys i dècades següents.

En conseqüència, la vila és assetjada i castigada durament des del principi de la revolta reialista, especialment per les forces comandades per mossèn Benet. Amb les primeres ocupacions, a l'estiu de 1822, diversos milicians havien estat fets presoners pels reialistes i conduïts al Pallars (des de Tremp, al juny de 1822, consta que en Ramonillo arriba a oferir a Romagosa la possibilitat d'afusellar-los a tots al castell de Talarn).

No obstant això, amb l'arribada del general Espoz y Mina, la capital de l'Alta Segarra es converteix en caserna general i base de les quatre divisions amb què es persegueixen les faccions enemigues al Govern constitucional. Com a conseqüència d'això, dos-cents mossos havien ingressat a les seves files, cosa que fa que el general es vanti del mèrit d'aconseguir-ho «en una població partidària de la rebelión hasta entonces».

Després de la batalla de Castellfollit, els calafins, amb l'ajut de milicians supervivents, emprenen accions de venjança. La més sonada serà al novembre de 1822, quan decideixen assaltar Cal Tristany d'Ardèvol amb la voluntat de capturar el capellà guerriller i els cent vint homes que l'acompanyen. Entre ells hi havia el jove Ramon Xaudaró, dit *el Marat Català*, que deu anys després publicaria el primer estudi sobre una constitució republicana i federal (i que seria afusellat el 1837 a Barcelona per participar en les insurreccions dels radicals liberals). L'atac, però, acabarà en no res perquè «en la casa no encontraron nada de provecho, y solamente bellotas, paja y otras frioleras».

Però, entre el 16 de juliol i el 12 d'agost de 1823, les tropes del baró d'Eroles, reforçades per l'exèrcit de la Santa Aliança, dit «dels Cent Mil Fills de Sant Lluís» —que havia arribat al Principat al mes d'abril—, tornen a fer entrada a la vila de Calaf, la qual cosa obliga a fugir els constitucionalistes de Mina. Entre els reialistes del dit «Exèrcit de la Fe» hi tornen Romagosa, el Bep de l'Oli, en Ramonillo i el mateix mossèn Benet, i hi sovintegen les «vejaciones» a la població, segons registren documents municipals. De seguida les tropes del general Francisco Milans del Bosch (primer d'una llarga nissaga de militars), cap dels exèrcits de Girona i Vic, encapçalades pel cap de brigada Esteban de Llovera, van reconquerir la població, però els reialistes ja se n'havien esmunyit.

Malgrat tot, les bandositats entre partidaris d'una causa i altra es mantingueren a Calaf també després de la revolta. Mostra d'això fou, per exemple, l'incident pel qual al març de 1824 es va impedir al pregoner municipal la lectura pública del ban amb què es decretava el toc de queda a partir de les vuit del vespre i es prohibia portar armes. Uns quants d'aquests reialistes foren empresonats per ordre del governador militar de Cervera al mes de juliol i, anys més tard, engreixarien les files dels guerrillers carlins.

Castell de Calaf

Dalt d'un turó, a l'encreuament de l'antiqüíssima via que comunica de nord a sud les comarques muntanyoses de l'Alt Urgell i el Solsonès amb la Via Augusta i d'est a oest les terres de Lleida i la Segarra amb la Catalunya Central, des del segle XI s'hi alça el castell de Calaf. Se n'ensenyoriren els Cardona; fou progressivament abandonat des del segle XV i

especialment danyat per l'incendi provocat l'any 1711 per les tropes borbòniques, que s'hi enfrontaren a la guarnició austríaca que s'hi hostatjava. L'any 1781 va enrunar-se, tot i que al segle XIX s'alçà una línia defensiva sobre els murs medievals, reforçada per unes setze espitlleres per disparar amb armes de foc. Restaurat recentment, conserva bona part de l'es-

estructura d'una fortificació de planta poligonal, de costats irregulars i alçàries variables, de fins a deu metres; els angles són corbs, de manera que el més oriental té aparença de bestorre semicircular.

Durant l'atac de les tropes de mossèn Benet Tristany a Calaf, l'abril de 1837, la milícia nacional que defensava la població es va retirar progressivament fins a

l'interior de les ruïnoses muralles del castell, des d'on resistiren penosament, esperant l'arribada de les tropes de Serrano. A la Segona Guerra Carlina, la «dels Matiners», atesa la ruïna de la fortificació, les tropes isabelines van preferir fortificar el convent, per allotjar-hi els contingents militars. El general Pavía, l'any 1847, hi instal·lava el quarter general de les tropes del districte.

Concabella

Els incidents locals fruit de les rancúnies en els pobles i viles de la Segarra, les divisions de moltes comunitats entre partidaris de l'absolutisme i del constitucionalisme, van seguir multiplicant-se. Un dels més sonats va tenir lloc a Concabella, vila de simpaties reialistes.

A finals de juliol de 1823, les tropes del Govern van visitar el poble per exigir set mil rals com a contribucions de guerra, amb l'amenaça que si no es feien efectius, saquejarien la vila. Veient l'oposició del consistori, els soldats van asaltar el poble per detenir i endur-se com a presoners tres persones notables del lloc: Ramon Huguet, Antoni Ribera i Tomàs Recasens, que van quedar com a ostatges. Finalment, els familiars, juntament amb dos membres de l'Ajuntament, van pagar de la seva butxaca la contribució, a tall de rescat, i van alliberar els presoners.

Fet el pagament, l'Ajuntament va demanar al comú dels veïns que retornés, almenys en part, els diners satisfets, donat que responien a una contribució general, però alguns veïns s'hi van negar, pretextant que no se'ls havia consultat abans de fer el pagament o que la demanda no responia a l'interès general, sinó al lucre particular. El memorial de desgreuge dels que s'oposaven al pagament fou emès el 19 de març de 1824 i lliurat al Corregiment de Cervera, que setmanes més tard va sentenciar a favor dels qui havien pagat, resolent que el cas afectava tota la comunitat.

També al poble veí de Gra, l'augment de les contribucions per motiu de guerra, en aquest cas les relatives al cadastre, va ocasionar més d'un conflicte, perquè els propietaris no reconeixien com a legítim el Govern constitucionalista que les havia imposat. Les multes consegüents van generar més conflictes, especialment amb propietaris de terres al municipi que vivien al municipi veí (també, en aquest cas, hi trobem Tomàs Recasens).

Tots aquests odis i rancúnies, entre veïns i entre comunitats, es van mantenir latents al llarg dels conflictes bèl·lics següents.

Castell de Concabella

Dominant la Plana de Guissona des del segle x, el castell de Concabella és un exemple de castell gòtic, desenvolupat a partir d'una primitiva torre (avui, a la cantonada sud-est de l'edifici), de planta quadrangular, al voltant d'un pati central, organitzador de totes les dependències. Al segle xvi, es transforma en palau residencial i hi proliferen els elements ornamentals; destaquen especialment els de

la façana occidental, emmarcada entre les dues torres, guarnida amb dos grans finestrals. A la façana principal, al costat oriental, s'obre una gran porta adovellada, ferida en els seus carreus per impactes de projectils; al damunt, coincidint amb la part noble, s'hi afileren un seguit de finestrals decorats amb senzilles motlures. Sota aquests finestrals, unes obertures rectangulars permetran la defensa

Preclarisme. L'alçament reialista de 1822

de l'edifici, si escau, fent de tronera per a l'artilleria.

Al segle XIX, amb la desamortització senyorial, el castell fou adquirit pels veïns de Concabella, que l'empraren com a residències particulars i n'aprofitaren els carreus en noves construccions. Així, a poc a poc, fou totalment desfigurat, dividit entre diverses propietats i usat alhora com a cafè i sala d'espectacles, camp de concentració durant la darrera guerra civil, corrals, habitatges privats, escola i pedrera per a altres construccions. No

obstant això, a principis del segle XXI fou restaurat i actualment engloba diversos espais expositius, entre els quals destaquen el Centre d'Interpretació de la Ruta Castells del Sió i l'Espai Pedrolo.

Durant el foc de Gra, al juny de 1837, Concabella fou el campament base de les tropes del bàndol governamental en l'enfrontament contra les del pretendent Carles V. Allí, segons les cròniques, fou on «rompióse el fuego» de la que fou la primera gran derrota dels carlins catalans en la Guerra dels Set Anys.

